

Sammanfattning

Begreppet ensamkommande barn innefattar enligt svensk lag asylsökande barn under 18 år som vid ankomsten till mottagarlandet är skilda från såväl föräldrar som annan vuxen person som kan anses ha trätt in i föräldrarnas ställe, eller barn som efter ankomsten står utan sådan ställföreträdare.

- ▶ Vår systematiska genomgång av den vetenskapliga litteraturen har inte funnit några kontrollerade studier som har undersökt eller jämfört effekter av olika stödjande insatser för ensamkommande barn och unga.
- ▶ Vår systematiska genomgång av forskning som på olika sätt belyser ensamkommande barns och ungas erfarenheter och upplevelser av vad som främjar och hämmar deras sociala integration, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga, har resulterat i sju övergripande teman (teman på nivå tre¹):
 - **Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning.** Ensamkommande barns och ungas erfarenheter av trauma och förlust, i kombination med osäkerhet om framtiden, innebär en brist på grundläggande trygghet, kontroll och säkerhet. Det präglar starkt tillvaron och påverkar välbefinnandet och förmågan att hantera sin vardag och sina svårigheter samt att kunna se en framtid.
 - **Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter.** Ensamkommande barn och unga uttrycker en stark motivation att utbilda sig, att anpassa sig till det nya landet och att ta vara på de möjligheter som finns. Samtidigt beskrivs strukturella och sociala hinder samt svårigheter kopplade till att

befinna sig i en ny kulturell och samhällelig kontext. Allt detta kan hämma en positiv utveckling av hälsa, integration och funktionsförmåga.

- **Att hantera svårigheter: En balans mellan olika strategier.** Copingstrategier (strategier för att med tankar och beteenden hantera svårigheter) såsom undvikande, flykt och positivt tänkande, kan fungera främjande men ibland också hindrande för hälsa, integration och funktionsförmåga. Religion kan upplevas som betydelsefull för välmående och förmåga att hantera svårigheter.
- **Vardagsmiljöer: Stödjande relationer, inflytande i boende och tillgång till skola och aktiviteter är viktigt.** Ensamkommande barn och unga framhåller stöd, goda relationer och eget inflytande i boendet samt måltider i boendet som viktiga, oberoende av boendeform. Skolan upplevs som viktig för inlärning, välmående och relationer. Betydelsen av stöd och råd från vuxna i skola och i förhållande till skola och utbildning understryks. När det gäller skolan som plats för att utveckla relationer med jämnåriga beskrivs både positiva och negativa erfarenheter. Fritidsaktiviteter beskrivs som viktiga för att må bra, för att bygga sociala relationer och återskapa mening i tillvaron.
- **Relationer: Stöd och vägledning från vuxna är betydelsefullt, kontakt med jämnåriga viktigt men också svårt.** Ensamkommande barn och unga lyfter betydelsen av vägledning, stöd, kontinuitet men också möjligheter till inflytande och självständighet i relation till vuxna. Relationer till jämnåriga upplevs som viktigt men också svårt. Relationer till biologisk familj inne-

¹ Teman på nivå tre är formulerade så att de centrala budskapen ska framgå. De har använts för att ordna och presentera resultatet på ett enkelt och läsvänligt sätt. Temana har kondenserats utifrån samtliga andra nivåns teman, oavsett evidensstyrka.

bär både saknad och stöd. Beroende på kvaliteten i de olika relationerna kan de fungera hämmande eller främjande för välbefinnande och utveckling.

- **Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov.** Ensamkommande barn och unga upplever socialtjänsten som viktig för grundläggande stöd, men också att stödet inte är tillräckligt. De uttrycker varierande uppfattningar om och erfarenheter av psykologiskt stöd från hälso- och sjukvården.
- **Identitet och tillhörighet: Att få ihop det förflutna, nuet och framtiden.** Ensamkommande barn och unga strävar efter att både bevara modersmål och kultur och att anpassa sig till det nya landet samt att bevara relationer till personer i ursprungslandet och att stödja dem. De kan kämpa med att få ihop sin tillhörighet. Religion kan vara ett sätt att skapa en kontinuitet i tillvaron.

Syfte

Syftet med rapporten är att dels göra en systematisk litteraturöversikt för att undersöka vetenskapligt dokumenterade effekter av olika stödjande insatser från socialtjänst, hälso- och sjukvård samt skola för ensamkommande barn och unga, dels beskriva den forskning som belyser ensamkommande barns och ungas erfarenheter och upplevelser av vad som främjar och hämmar deras sociala integrering, psykiska och fysiska hälsa och funktionsförmåga. Även relevanta etiska och samhällseliga aspekter har analyserats.

Bakgrund

Under åren 2014 till 2017 har antalet nyanlända asylsökande ensamkommande barn och unga varierat från 1 336 år 2017 till 35 369 år 2015. Andelen flickor har under samma period varit cirka 20 procent med undantag för 8 procent år 2015. Majoriteten av nyanlända asylsökande ensamkommande barn och unga är pojkar i tonåren.

Ensamkommande barn och unga är en heterogen grupp med avseende på till exempel anledning till flykt, ålder, uppväxtförhållanden, utbildningsnivå, socioekonomiska förhållanden samt kulturell och religiös bakgrund. Det betyder att individuella behov och förutsättningar kan spela roll både för val av stödjande insatser och för förväntade effekter av dessa.

Det finns olika aktörer som ansvarar för mottagandet. Migrationsverket ansvarar bland annat för att utreda skyddsbehovet och fatta beslut om uppehållstillstånd samt att anvisa till den kommun som ska svara för mottagandet och administrera ersättningar till kommunerna. Kommunerna har ett huvudansvar för det praktiska mottagandet av ensamkommande barn i form av boende, daglig omsorg, eventuellt särskilt stöd, god man och skolgång. Landsting och regioner ansvarar för hälso- och sjukvård.

Metod

Det vetenskapliga kunskapsunderlaget har sammanställts i en systematisk litteraturöversikt där forskningslitteratur har sökts, granskats och lagts samman enligt gängse metoder, vilka beskrivs i SBU:s handbok. Arbetet har utgått från tydliga frågor och inklusions- och exklusionskriterier. Sökningen efter litteratur har gjorts brett i flera databaser. Därefter följde relevans- och kvalitetsgranskningar av studierna. Resultaten från dessa studier lades samman. Slutligen värderades tillförlitligheten av det vetenskapliga underlaget. För den kvalitativa (upplevelser och erfarenheter) syntesen har vi använt evidensgraderingssystemet CERQual där tillförlitligheten påverkas av metodbrister i de ingående studierna och i vilken utsträckning data är relevanta för svensk kontext. I vilken utsträckning data är entydiga (koherens) och om data är tillräckligt omfattande påverkar också tillförlitligheten. Beskrivning av etiska och samhällseliga aspekter har bland annat gjorts med hjälp av en preliminär version av en vägledning för integrering av etiska aspekter i utvärdering för det sociala området. Vägledningen är framtagen av SBU.

Resultat

Insatser riktade till ensamkommande barn och unga

I den systematiska genomgången har vi inte funnit några kontrollerade studier som har undersökt eller jämfört effekter av olika stödjande insatser för ensamkommande barn och unga.

Erfarenheter och upplevelser i det nya landet

Vår systematiska översikt av forskning som belyser ensamkommande barns och ungas erfarenheter och upplevelser av vad som främjar och hämmar en positiv utveckling innehåller 29 artiklar som är publicerade mellan 2004 och 2017. Fem artiklar handlar om ensamkommande barn och unga i Sverige, 3 är från andra nordiska länder, 15 från andra europeiska länder och 6 från USA. Det ingår totalt 519 informanter

varav 136 är flickor. Det vanligaste ursprungslandet i studierna är Afghanistan, i övrigt kan nämnas länder som till exempel Somalia, Eritrea, Sudan och Nigeria. Resultaten presenteras i Tabell 1.

Etiska och samhällseliga aspekter

Det behövs kvantitativa forskningsmetoder som på ett etiskt försvarbart sätt kan förbättra kunskaperna om insatsers effekter för denna specifika grupp. Valet av insatser för att stödja ensamkommande barn och unga på flykt medför särskilda etiska avvägningar

som kräver att de ansvariga hanterar frågorna medvetet och konsekvent. Att ensamkommande barn och unga både är på flykt och kommer ensamma ställer dessutom krav på ansvarsfulla beslut. Till detta kan komma andra speciella omständigheter som skärper kraven ytterligare, till exempel traumatisering, eftersatt somatisk hälsa, social uteslutning, isolering och utsatthet, sociokulturell turbulens, rädsla för myndighetsföreträdare, osäkerheter i asyl- och integrationsprocessen samt målkonflikter och bristande samordning mellan olika aktörer.

Tabell 1 Resultattabell över upplevelser och erfarenheter hos ensamkommande barn och unga.

Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-) (SBU:s tolkning)	Temat på nivå två	Vetenskaplig tillförlitlighet enligt CERQual
Säkerhet och kontroll: En grundläggande förutsättning		
-	Unaccompanied children and youth express experiences of trauma, dislocation and loss and struggle to understand them.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth experience that earlier trauma and an unsettled status profoundly affect their daily life and lead to emotional health problems, loss of control, lack of self-confidence and make them unable to relate to their future.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth express feelings of exclusion, loss of status and identity as being categorized as asylum seeker.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth state that the asylum process is unjust, disrespectful and hard to grasp.	⊕⊕○○
+/-	Unaccompanied children and youth express security, hope and structure in everyday-life as important for their ability to cope.	⊕⊕○○
+/-	Unaccompanied children and youth express the importance of being met with friendliness at arrival to feel safe.	⊕○○○
Det nya landet: Både möjligheter och svårigheter		
+	Unaccompanied children and youth express strong motivation to get education and adapt to the new society.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth express that cultural differences regarding eye contact with adults can lead to misunderstanding.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth struggle with different cultures and religious contexts and/or have adapted their religious practice to the new circumstances.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth express that educational and vocational choices are affected by economic and social factors and educational system barriers.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth express experiences of discrimination.	⊕⊕○○
-	Unaccompanied children and youth expresses concern about not being properly translated by interpreters.	⊕○○○
Att hantera svårigheter: En balans mellan olika strategier		
+	Unaccompanied children and youth describe different coping strategies such as avoidance, escape, positive thinking, gaining control and comparison with present and past life-situation.	⊕⊕⊕○

Tabellen fortsätter på nästa sida

Tabell 1 fortsättning

Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-) (SBU:s tolkning)	Teman på nivå två	Vetenskaplig tillförlitlighet enligt CERQual
+	Unaccompanied children and youth describe faith in religion as important for their wellbeing and a way to cope with challenging experiences.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth report that problems dealing with past and present can lead to excessive alcohol-use.	⊕⊕○○
-	Unaccompanied children and youth describe that avoidance of past memories created a dilemma in the long term.	⊕⊕○○
Vardagsmiljöer: Stödjande relationer, inflytande i boende och tillgång till skola och aktiviteter är viktigt		
Vardagsmiljö boende		
+/-	Unaccompanied children and youth express various feelings such as isolation, loneliness and mistrust but also support and trust, independently of housing.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth express mixed experiences of living together with other unaccompanied peers in group housing.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth express different degrees of closeness, attachment and distance in their relations in foster homes.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth express frustration over restricted autonomy and wish to have influence on and contribute to everyday life routines in group housing and foster care.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth experience food and meals of significant importance for their wellbeing and feelings of inclusion.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth express different types of difficulties in the relationship with their foster parents.	⊕⊕○○
+	Unaccompanied children and youth express the importance of close relationships/family-like conditions to feel "at home".	⊕⊕○○
+/-	Unaccompanied children and youth reported leaving foster homes despite positive relationships with foster parents.	⊕○○○
+/-	Group living: Unaccompanied children and youth have mixed feelings about rural location.	⊕○○○
Vardagsmiljö skola		
+/-	Unaccompanied children and youth experience both difficulties and support in school peer relationships.	⊕⊕⊕○
+	Unaccompanied children and youth express the importance of guidance, care and support from adults for school performance and to understand norms and values.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth express that school promotes mental health and wellbeing but also that mental health problems affect school functioning negatively.	⊕⊕○○
+	Unaccompanied children and youth appreciate the learning process in school in which they are expected to actively contribute with their own reflections.	⊕⊕○○
Vardagsmiljö fritid		
+	Unaccompanied children and youth regard activities as contributing to distraction, social interaction and participation and to restore meaning and coherence.	⊕⊕⊕○
Relationer: Stöd och vägledning från vuxna är betydelsefullt, kontakt med jämnåriga viktigt men också svårt		
Relationer till vuxna		
+	Unaccompanied children and youth express the need for and the importance of social support from adults (e.g. legal guardians, foster parents, housing staff, teachers and social workers).	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth experience that relations with adults lack continuity.	⊕○○○

Tabellen fortsätter på nästa sida

Tabell 1 fortsättning

Upplevs som främjande (+) eller hämmande (-) (SBU:s tolkning)	Temat på nivå två	Vetenskaplig tillförlitlighet enligt CERQual
+	Unaccompanied children and youth experience no, friendly-like or parent-like relations with foster parents after leaving foster care.	⊕○○○
-	Unaccompanied children and youth feel betwixt and between taking adult responsibility and being treated like a child.	⊕○○○
+/-	Unaccompanied children and youth describe the relation to the legal guardian as formal.	⊕○○○
+/-	Unaccompanied children and youth describe the importance of the first meeting.	⊕○○○
Relationer till jämnåriga		
+/-	Unaccompanied children and youth describe friendship as important but not uncomplicated.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth describe a wish to develop social relationships with young native people, but experience difficulties to get in contact.	⊕⊕⊕○
Relationer till biologisk familj		
+	Unaccompanied children and youth express positive influence from their biological family.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth express that they miss contact/closer contact with and support from their biological family and they struggle to re-establish and keep contact.	⊕⊕⊕○
Socialtjänst och hälso- och sjukvård: Varierande uppfattningar om och erfarenheter av stöd och behov		
+/-	Unaccompanied children and youth stress the importance of the social services for meeting basic needs, but also report insufficiencies in and dissatisfaction with the contact.	⊕⊕⊕○
+/-	Unaccompanied children and youth express mainly negative views on mental health issues.	⊕⊕⊕○
-	Unaccompanied children and youth express both negative and positive experiences of mental care health and a general distrust in health care services.	⊕⊕○○
-	Unaccompanied children and youth report exploitation and neglect in the country of arrival.	⊕⊕○○
+/-	Unaccompanied children and youth express limited access to reproductive health services and education.	⊕○○○
Identitet och tillhörighet: Att få ihop det förflutna, nuet och framtiden.		
+/-	Unaccompanied children and youth stress the importance of being given opportunities both to continuity regarding language and culture and to adaptation to the new society.	⊕⊕⊕○
+	Unaccompanied children and youth express that they wish for a purposive life by helping others and that they want to help people back home.	⊕⊕○○
+/-	Unaccompanied children and youth with a residence permit do not always see the country of arrival as their (only) future home.	⊕○○○
-	Unaccompanied children and youth describe a confusion concerning a sense of belonging.	⊕○○○
+	Unaccompanied children and youth express practicing faith as a way to opt for continuity with previous culture.	⊕○○○
+	Unaccompanied children and youth describe ongoing contacts with relatives and friends living all over the world.	⊕○○○

Temat på nivå tre och de ingående temana på nivå två. En bedömning har gjorts om upplevelsen är främjande (+), hämmande (-) eller både och (+/-). Tillförlitligheten till det vetenskapliga underlaget har bedömts för alla temana på nivå två enligt CERQual och kan vara starkt (⊕⊕⊕⊕), måttligt (⊕⊕⊕○), lågt (⊕⊕○○) eller mycket lågt (⊕○○○).

Denna rapport hör till serien SBU Bereder. Vetenskapligt kunskapsunderlag tas fram av medarbetare på SBU i samarbete med ämnessakkunniga. Arbetsprocessen för att ta fram underlaget varierar beroende på frågeställning och behov.

Projektgrupp

Sakkunniga

Henry Ascher, professor, Avdelningen för samhällsmedicin och folkhälsa vid Institutionen för medicin, Sahlgrenska Akademin vid Göteborgs Universitet, samt FoU-enheten och Flyktingbarnteamet, Angereds Närsjukhus

Åsa Backlund, filosofie doktor i socialt arbete samt universitetslektor med inriktning mot barn och unga, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet

Titti Mattsson, professor, Juridiska fakulteten, Lunds universitet

Christian Munthe, professor i praktisk filosofi, Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet

Rapport nr 294 (2018) • registrator@sbu.se
Grafisk produktion: Anna Edling, SBU

SBU

Pernilla Östlund, projektledare
Göran Bertilsson, biträdande projektledare
Gunilla Fahlström, biträdande projektledare
Kickan Håkanson, projektadministratör
Ann Kristine Jonsson, informationsspecialist
Knut Sundell, biträdande projektledare

Externa granskare

Marianne Cederblad, professor emerita, barn- och ungdomspsykiatri, Lunds universitet

Ketil Eide, PhD, sociolog, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Universitetet i Sørøst-Norge

Lotti Ryberg Welander, Universitetslektor, juridik, hälsa och samhälle, Malmö universitet

Rapporten kan laddas ner från www.sbu.se/294
eller beställas via 08-779 96 85 eller sbu@strd.se